

تبریز در چنگال محمدعلی شاه

۱۳ فروردین ۱۴۰۴ ساعت ۱۴:۰۸

مجاهدان تبریز قبل از رفتن به تهران و پاسداشت رشادت‌های‌شان در دومین دوره مجلس شورای ملی، ۱۱ ماه در محاصره قشون محمدعلی شاه گرفتار شدند و با رشادت‌ها و مجاهدت‌هایی که از خود نشان دادند رفته رفته موجب دمیده شدن روح امید در مشروطه‌خواهان تهران، گیلان، کرمانشاه، خراسان، فارس و اصفهان و در نهایت فتح تهران به دست مشروطه‌خواهان و خاتمه دادن به سلطنت ۲ سال و ۷ ماهه محمدعلی شاه شدند.

جنگ گسترده قشون دولت مرکزی علیه مشروطه‌خواهان در نقاط مختلف کشور از جمله در شهر تبریز موجب محاصره ۱۱ ماهه مجاهدان تبریزی توسط قشون محمدعلی شاه قاجار در دوره استبداد صغیر که از دوم تیر ۱۲۸۷ آغاز و تا ۲۵ تیر ۱۲۸۸ ادامه داشت، شد.

شاه جوان قاجار بی‌اعتقاد به مشروطه و مجلس، ترور نافرجامش در هشتم اسفند ۱۲۸۶ را از چشم روحانیون و مبارزان مشروطه‌خواه دید و آن را بهانه‌ای برای حمله نظامی به اولین مرجع قانونگذاری ایران کرد. شاه کم‌تجربه، مجلس را تهدیدی علیه مشروطیت دانست و به دنبال آن یکی از درباریان مورد اعتمادش به نام میرزا احمدخان مشیرالسلطنه را صدراعظم جدید ایران کرد بعد از آن پست وزارت جنگ را به میرزا حسین پاشاخان ملقب به امیربهادر سپرد و در آخر ولادیمیر لیاخوف سردار روس را به فرماندهی بریگارد قزاق ایران منصوب کرد.

با کامل شدن ارکان پیاده کردن نقشه شوم، محمدعلی شاه فرمان به توپ بستن ساختمان اولین دوره مجلس شورای ملی و به شهادت رساندن جمع زیادی از مشروطه‌خواهان تهرانی در میدان بهارستان و محله‌های اطراف مجلس را صادر کرد. همزمان با این جنایت ستارخان و باقرخان و سایر مبارزان و مجاهدان تبریزی در تبریز قیام کردند و با این کار خود جان دوباره‌ای در کالبد بی‌رمق و نحیف مشروطه‌خواهان تهرانی دمیدند. شدت تاثیر مبارزه و مقاومت مجاهدان آذربایجان به حدی بود که چند ماه بعد مشروطه‌خواهان بختیاری و گیلانی دست در دست یکدیگر تهران را در تاریخ ۲۵ تیر ۱۲۸۸ فتح کردند و موجب پایان استبداد صغیر و پناهنده شدن محمدعلی شاه به سفارت روسیه در تهران شدند.

مشروطه‌خواهان تبریزی در قالب دو انجمن ملی تبریز و سازمان مخفی اجتماعیون عامیون تبریز معروف به انجمن غیبی که علی‌مسئو آن را بنیان گذاشت، با مبارزان سوسیال دموکرات منطقه قفقاز آشنا شده و آموزش‌ها و کمک‌های نظامی دریافت کردند. اگرچه در اولین روزهای اشغال تبریز، قشون محمدعلی شاه توانست بخش زیادی از شهر را اشغال کند اما مقاومت گروهی از مجاهدان به رهبری ستارخان در محله امیرخیز باعث متحد شدن مبارزان و شکست قشون دولت مرکزی به رهبری رحیم‌خان چلبیانلو ملقب به سردار نصرت و تصرف شهر به دست مجاهدان مشروطه‌خواه در مهر ۱۲۸۷ شد.

با این حال محمدعلی شاه قشون تازه نفس دیگری را به فرماندهی سلطان عبدالمجید میرزا اتابک اعظم ملقب به عین‌الدوله به تبریز گسیل کرد و موفق شد تبریز را به محاصره دوباره خود درآورد. عین‌الدوله با محاصره شهر مانع رسیدن آذوقه و مایحتاج به مردم و کمبود گندم و مایحتاج عمومی در شهر شد.

یکی از عرصه‌های پیشروی نیروهای ضد مشروطه در این زمان، آذربایجان بود. ایجاد ناامنی، تحریک اختلافات عقیدتی و محله‌ای و تبلیغات بر ضد مشروطه‌خواهان از جمله این اقدامات بود که به اختلاف بین گروه‌های مسلح دامن زد. نظامیان روس به بهانه حفاظت از جان اتباع خود در تبریز وارد خاک ایران شده و با اجازه مشروطه‌خواهان وارد شهر شدند. سفارت روسیه در تهران از ابتدای شروع قیام مشروطه‌خواهان تبریزی نسبت به حفظ جان اتباع خود در تبریز اظهار نگرانی کرد. اهمیت وضعیت به وجود آمده برای روس‌ها که از سال ۱۲۸۶ بخش شمالی ایران را طبق قرارداد محرمانه ۱۹۰۷ سن‌پترزبورگ تحت کنترل خود داشتند، بسیار بالا بود. آنان در این قرارداد موفق شدند بعد از ۷۵ سال مقاومت پادشاهی بریتانیا برای مخالفت با اعمال نفوذ روسیه در مناطق شمالی ایران را بشکنند. آنان توانستند برای حفظ منافع‌شان در ایران به هر اقدامی دست بزنند مشروط بر آن که دامنه این اقدامات محدود به مناطق شمالی ایران باقی بماند.

جنگ بین مشروطه‌خواهان و قوای دولتی در تبریز در زمستان ۱۲۸۷ شدت بیشتری گرفت. نجفقلی خان صمصام‌السلطنه بختیاری از رهبران مشروطه با سه هزار سواره و پیاده وارد اصفهان شد و مخالفان محمدعلی شاه در گیلان پیمان اتحاد بستند و آقابالاخان والی رشت را به قتل رساندند.

در دوره ۱۱ ماهه محاصره شهر تبریز توسط قشون دولت مرکزی، مقامات سیاسی و نظامی روسیه و بریتانیا در تاریخ ۱۴ فروردین ۱۲۸۸ توافق کردند قشون روس وارد خاک ایران شوند تا زمینه شکسته شدن حلقه محاصره تبریز به وجود آید. به دنبال این توافق کنسولگری هر دو کشور طی نامه‌ای به انجمن ایالتی و ولایتی آذربایجان به آنان اطمینان دادند حضور نیروهای‌شان در شهر موقتی است.

حدود چهار هزار نفر از قشون روس متشکل از چهار گردان قزاق، سه گردان پیاده، ۲ گردان توپخانه و یک گردان نقب‌زن به فرماندهی ژنرال زنارسکی در تاریخ نهم اردیبهشت ۱۲۸۸ در قسمت شمالی رودخانه آجی چای معروف به تلخه‌رود در حومه تبریز اُتراق کردند. ستارخان و باقرخان به دیدار فرمانده روس رفتند و با برگشت سلطان عبدالمجید میرزا اتابک اعظم ملقب به عین‌الدوله والی آذربایجان به تهران، قشون دولتی نیز پراکنده شدند. رحیم چلبیانلو ملقب به سردار نصرت به مرند رفت و نیروهای ایلیاتی به شهر خود برگشتند.

با ورود قوای روس به تبریز نقش میلر کنسول روسیه در تبریز در اداره شهر پررنگ شد. روس‌ها در فرمانی به محمدعلی شاه از او خواستند میرزا صادق‌خان طباطبایی ملقب به اجلال‌الملک که نزد مشروطه‌خواهان خوش‌نام و دارای اعتبار بود را به عنوان حاکم آذربایجان منصوب کند و او نیز به ناچار تمکین کرد.

مقاومت مجاهدان تبریزی موجب شد مشروطه‌خواهان در دیگر شهرهای کشورمان به خود بیایند و جانی دوباره بگیرند. آنان در خراسان، فارس، گرگان، اصفهان و گیلان با سازماندهی نیروهای خود با یکدیگر متحد شدند.

مشروطه‌خواهان گیلانی و بختیاری با متحد شدن با یکدیگر به سمت تهران حرکت کردند و بعد از چند روز درگیری با قشون محمدعلی شاه موفق شدند تهران را به تصرف خود درآورند و او و ۵۰۰ نفر از اعضای خانواده و دربارش به سفارت روسیه در تهران

پناهنده شدند.

مشروطه‌خواهان تبریزی با ورود روس‌ها به تبریز از مشارکت در فتح تهران جا ماندند اما مقاومت ۱۱ ماهه آنان در نهایت موجب دمیده شدن روح امید و مقاومت در مشروطه‌خواهان کشور و فیصله یافتن سلطنت ۲ سال و هفت ماهه محمدعلی شاه شد.

منابع:

امیرخیزی، اسماعیل، ۱۳۸۷، قیام آذربایجان و ستارخان. تهران: انتشارات آیدین
آبراهامیان، یرواند، ۱۳۷۷، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی؛ محمدابراهیم فتاحی و لیلایی. تهران: نشر نی
ایسنا

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۵۰۰۴۳/شاه-محمدعلی-چنگال-تبریز>